

Оксана Тур,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства,
культури та документознавства
Полтавського національного технічного
університету імені Юрія Кондратюка

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто поняття «системний підхід», розкрито умови його реалізації в педагогічному дослідженні (визначення складників, вивчення взаємозв'язків, побудова моделі, опис елементів), зазначено принципи використання (структурність, цілісність, ієрархічність, множинність). Особливу увагу приділено правилам застосування системного підходу до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності (цілісності, відкритості, сумісності, стандартизації, автоматизації, невизначеності, надійності, альтернативності та ін.).

Ключові слова: методологія педагогічної науки, методологічний підхід, системний підхід, педагогічна система, комунікативна компетентність.

Рассмотрено понятие «системный подход», раскрыты условия его реализации в педагогическом исследовании (определение составляющих компонентов, изучение взаимосвязей, построение модели, описание элементов), определены принципы использования (структурность, целостность, иерархичность, множественность). Особое внимание уделено правилам применения системного подхода к формированию коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности (целостность, открытость, совместимость, стандартизация, автоматизация, неопределенность, надежность, альтернативность и др.).

Ключевые слова: методологія педагогічної науки, методологічний підхід, системний підхід, педагогічна система, комунікативна компетентність.

A concept «approach of the systems» is considered, the terms of his realization are exposed in pedagogical research (determination of making components, study of intercommunications, construction of model, description of elements), principles of the use are certain (structuralness, integrity, hierarchicalness, multiplicity). The special attention is spared to the rules of the application of approach of the systems to forming of communicative competence

of future specialists on scientific discipline of documentation and informative activity (integrity, openness, compatibility, standardization, automation, vagueness, reliability, alternativeness and other).

Key words: *methodology of pedagogical science, methodological approach, approach of the systems, pedagogical system, communicative competence.*

Постановка проблеми. Будь-які зміни в суспільстві ставлять перед системою вищої професійної освіти нові завдання, котрі потребують застосування нових підходів, які б дозволили цій системі надавати ефективних відповідей викликам сьогодення. Вища освіта на сучасному етапі розвитку має бути спрямована на створення умов, які забезпечують високу якість професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема з документознавства та інформаційної діяльності (ДокІД). Важливою складовою професійної підготовки зазначених спеціалістів є комунікативна компетентність – ключова професійна характеристика, яка передбачає вміння формувати мету і завдання професійного спілкування, організовувати обговорення, послуговуватися етикетними засобами для досягнення комунікативної мети, аналізувати конфлікти, кризові ситуації, вирішувати їх тощо.

Методологічну основу дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців ДокІД становить сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених підходів, важливе місце з-поміж яких належить системному.

Мета статті: розкрити суть системного підходу до процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців ДокІД.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психолого-педагогічній літературі поняття «підхід» трактують по-різному: як особливу форму пізнавальної і практичної діяльності; як основу аналізу і проектування будь-якого явища; як стратегію дослідження процесу, що вивчається; як базову ціннісну орієнтацію, котра визначає позицію викладача; як метод структуризації досліджуваного об'єкта та ін.

У межах запропонованої статті використовуємо визначення, наведене в навчальному посібнику «Педагогіка вищої школи» за редакцією З. Курлянд, де поняття «підхід» пояснено як певну позицію, що зумовлює дослідження, проектування, організацію будь-якого явища чи процесу, й наголошено, що підхід визначається певною ідеєю, концепцією, принципом та центрується на основних для нього одній чи двох-трьох категоріях. Так, наприклад, для системного підходу – це категорія «система», для проблемного підходу – «проблема», для компетентнісного підходу – «компетенція» і «компетентність» у їхньому співвідношенні одна до одної [2, с. 450]. Розглянемо системний підхід як один з основних у формуванні комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності.

Системний підхід набув значного поширення в сучасній методології педагогіки. «Нині все більше дослідників під час вирішення педагогічних проблем вдаються до реалізації стратегії системного підходу в процесі дослідження як комплексного методу вивчення об'єкта на основі обраного принципу. Наявність чітких методологічних позицій, наукових передумов дає досліднику можливість уникнути помилок, точно визначити, що шукати, в який спосіб» [2, с. 33]. Загальнонаукові основи системного підходу закладені В. Афанасьєвим, І. Блаубергом, Д. Гігом, Т. Ільїною, В. Садовським, Е. Юдіним. Педагогічну інтерпретацію системного підходу здійснили В. Безпалько, Ю. Конаржевський, Н. Кузьміна, В. Сластьонін та ін. Системний підхід науковці розглядають як методологічний принцип спеціального наукового пізнання і соціальної практики, основою якого є дослідження об'єктів як системи. Система [грец. *systema* – ціле, що складається із частин] – це базове поняття системного підходу, яке означає єдність закономірно розташованих взаємозв'язаних частин. «У сучасній науці під системами зазвичай розуміють... складні об'єкти, які характеризуються не тільки множинністю, але й різнотипністю, різноякісністю елементів і зв'язків, що їх утворюють» [1, с. 287].

Використання системного підходу в педагогіці дозволяє виявити варіативний компонент наукового знання – педагогічну систему з усіма її характеристиками: цілісність, зв'язки, структура й організація, рівні системи і їх ієрархія, мета, самоорганізація системи, її функціонування та розвиток. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців ДокІД розглядаємо як педагогічну систему.

Системний підхід у педагогічному дослідженні потребує дотримання певних умов, зокрема: 1) визначення всіх складових елементів досліджуваного педагогічного процесу чи явища; основними елементами будь-якої педагогічної системи є: а) цілі педагогічної діяльності; б) студенти, котрі відіграють роль суб'єкт-об'єктів; в) викладачі й інші особи, що беруть участь у педагогічному процесі; г) зміст педагогічного процесу; д) педагогічні технології; е) результати педагогічної діяльності; 2) вивчення зв'язків, залежностей кожного елемента від усіх інших і на цій основі виявлення основних елементів із провідними зв'язками й відношеннями; 3) побудови моделі, що характеризується трьома параметрами: організованістю, цілісністю й ієрархічністю; 4) розкриття залежності означеної системи від зовнішніх умов, оскільки тільки в такому разі система функціонуватиме; 5) опису конкретного елемента в нерозривному зв'язку з усією системою, з описом його загальних і специфічних функцій усередині єдиного цілого; 6) визначення, що властивості досліджуваного процесу, явища базуються не тільки на підсумуванні характеристик його елементів, а й на особливостях системи загалом, самої структури системи [2, с. 34].

Використання системного підходу передбачає застосування таких принципів: 1) структурності, що дозволяє аналізувати елементи системи і

їх взаємозв'язки в межах конкретної організаційної структури; 2) цілісності, що надає змоги розглядати систему одночасно як єдине ціле і як підсистему для вищих рівнів (елемент метасистеми). Комунікативна компетентність є елементом метасистеми професійної компетентності; формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців ДокІД – це складова процесу професійної підготовки в умовах вищої професійної освіти; середовище, у якому відбувається процес формування комунікативної компетентності, – вища професійна освіта – розглядається як система; система вищої професійної освіти є складником освіти загалом; 3) ієрархічності, що вможливує дослідження множини елементів, котрі розміщені за принципом підпорядкування елементів нижчого рівня елементам вищого рівня; 4) взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх чинників на різних етапах функціонування системи; 5) множинності – використання різних моделей для опису окремих елементів і системи загалом.

Відповідно до дослідження С. Сидорова, який виокремив правила реалізації системного підходу в управлінні сучасною школою [3], а також до праць В. Зверєва, Ю. Конаржевського, С. Рєпіна, Г. Серікова, П. Третьякова й інших науковців, котрі вивчали різні аспекти застосування системного підходу в управлінні освітніми системами, сформулюємо й пояснимо основні правила застосування системного підходу щодо формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців ДокІД.

1. Цілісність системи. Систему формування комунікативної компетентності необхідно розглядати як цілісність. Водночас членування системи на компоненти надає можливості глибше її зрозуміти й використовувати практично. Суть цілісності полягає в тому, що членування системи не має стати самоціллю, оскільки порушення її цілісності призведе до повного припинення існування системи. Так, під час створення системи формування комунікативної компетентності не можна ігнорувати зв'язків між структурними компонентами, а в разі проектування будь-якого окремого компонента – повністю відокремлювати його від інших.

2. Скорочення інваріантних зв'язків у системі. Інваріантні зв'язки – це такі зв'язки, які чітко й однозначно задають параметри взаємодії між компонентами системи, жорстко регламентують відношення і способи реагування суб'єктів освітнього простору в певних ситуаціях: викладач ставить завдання – студенти його виконують. Інваріантні зв'язки необхідні для функціонування будь-якої системи, однак чим більше інваріантних зв'язків у системі, тим нижча її здатність до змін, і менша ймовірність пристосування до мінливих умов функціонування.

3. Спрощення структури системи. Для ефективного впровадження системи формування комунікативної компетентності її структура має бути максимально простою. Кожне ускладнення структури повинно бути необхідним, а не надуманим. Надто складна організаційна структура

ускладнює її застосування, забирає час на додаткові дії, відволікає увагу на роботу, не пов'язану з досягненням запланованого результату.

4. Відбір необхідних і достатніх властивостей, параметрів системи для її вивчення, визначення критеріїв оцінювання, прогнозування й проектування розвитку. Система формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців ДокІД має численні властивості й параметри. Однак пізнання абсолютно всіх властивостей системи можливе лише теоретично. Надлишок інформації створює додаткові труднощі щодо її систематизації, доборі найсуттєвіших даних. Отже, з-поміж багатьох властивостей і параметрів системи необхідно обрати лише суттєві. Вибір може залежати від конкретних цілей, завдань тощо.

5. Відкритість. Система формування комунікативної компетентності є відкритою. З одного боку, вона сприяє підготовці майбутніх спеціалістів до ефективної комунікації, що є невід'ємним складником професіоналізму фахівця, з іншого – на систему відчутно впливає середовище її функціонування. Іншими словами, система формування комунікативної компетентності майбутніх ДокІД активно взаємодіє із соціальним оточенням та іншими системами.

6. Сумісність з іншими системами. Система формування комунікативної компетентності має бути сумісною з тими системами, із якими вона так чи інакше взаємодіє. Систему вимог вищого навчального закладу до рівня комунікативної компетентності випускника слід узгоджувати з вимогами роботодавців. Серед аспектів сумісності можна виокремити сумісність системи формування комунікативної компетентності ДокІД із соціальним середовищем, новими освітніми концепціями і технологіями.

7. Стандартизація. Суть правила полягає у виробленні єдиних науково обґрунтованих вимог, критеріїв, процедур, що враховують специфіку даної системи, дозволяють стандартизувати систему формування комунікативної компетентності. Іншими словами, для ефективного функціонування зазначеної системи її необхідно орієнтувати на чітко визначені еталони якості процесу і результату.

8. Автоматизація управління. Деякі дії та операції як елементи системи можна і слід виконувати автоматично, без спеціального впливу на систему. Основою автоматизації системи формування комунікативної компетентності є навички й звички студентів і викладачів, а також суспільна думка, традиції ВНЗ тощо. Інструментами автоматизації можуть бути інструкції, алгоритми виконання різних дій, стандартизовані процедури.

9. Специфічність компонентів. Не тільки система формування комунікативної компетентності в цілому володіє деякими властивостями, свої особливі властивості має кожен її компонент. Ці особливості знаходять відображення в цілях, напрямках роботи, змісті, організації діяльності, у взаємодії з іншими компонентами. Під час практичної

реалізації системи необхідно враховувати специфіку кожного її компонента.

10. Невизначеність. На становлення, розвиток і навіть стабільне функціонування системи впливають численні зовнішні і внутрішні, постійні і тимчасові фактори, зокрема й ті, силу, стійкість і напрям дії яких неможливо передбачити і врахувати заздалегідь. Це означає, що бажані результати процесу слід визначати не надто жорстко, лише деякі межі.

11. Обов'язковість функціонування системи і альтернативність способів її розвитку. Система реально існує тільки, доки вона функціонує. Штучна, подумки уявна система (модель) не може існувати сама по собі, вона обов'язково повинна відображати визначені властивості й параметри системи, яка реально функціонує. Під час упровадження системи в освітній процес необхідно прогнозувати різні ситуації і на основі прогнозів визначити альтернативні шляхи розвитку. Це дасть змогу досягти більшої ефективності у формуванні комунікативної компетентності майбутніх фахівців ДокІД в незапланованих ситуаціях і легше подолати кризу розвитку, зберегти цілісність і функціональність системи.

12. Надійність системи формування комунікативної компетентності може бути визначена стабільністю досягнення певних результатів протягом декількох циклів і залежністю цих результатів від інтегративних властивостей системи.

Висновки і перспективи. Отже, системний підхід є провідним загальнонауковим підходом, в основу якого покладено дослідження об'єктів як систем. Його головними принципами є структурність, цілісність, ієрархічність, взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх факторів, множинність. Ефективність застосування системного підходу визначається певними правилами: цілісністю, відкритістю, сумісністю, надійністю, альтернативністю та ін.

У контексті вивчення комунікативної компетентності майбутніх фахівців ДокІД у подальших дослідженнях необхідно детально проаналізувати шляхи реалізації діяльнісного, синергетичного, праксеологічного, компетентнісного та інших методологічних підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Краткий словарь по философии / под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. – М. : Политиздат, 1979. – 413 с.
2. Курлянд З. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд та ін. – Київ : Знання, 2007. – 495 с.
3. Сидоров С. В. Правила реализации системного подхода в управлении развивающейся школой / С. В. Сидоров // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». – № 2. – 2010. – Педагогика. Психология. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zpu-journal.ru> .